

Edefors Hembygdsförening beskriver kulturmiljön på Laxholmen som bygdens pärla. En kulturpärla med 1700-talsbebyggelse, labyrint och sommarcafé. Här stannade Carl von Linné till 8 augusti (28 juli efter dåvarande almanacka) 1732 på sin tillbakaresa efter att ha besökt fjällen. Linné beskrev laxfisket och noterade att man fortfarande fick lax trots att bästa fisket ägde rum redan vid midsommartid.

Bakgrund

Vintern 2009-2010 fick jag en förfrågan från Edefors Hembygdsförening att hjälpa till med att undersöka vilka naturvärden som kunde dölja sig på denna spännande plats. Hembygdsföreningen var även intresserad av att utveckla naturstigen med information.

Sedan barndomen har jag haft ett stort naturintresse. Efter att ha flyttat till Vuollerim 1986 startade jag naturvårdsgruppen Steget Före, vilken använder förekomst av krävande växt- och djurarter för att beskriva skyddsvärda skogar och ängar. Sedan år 2000 använder sig Vattenfall av metodiken som ett led i sitt miljöarbete. Vattenfall har bl a skyddat speciellt värdefulla naturmiljöer som värnomsråden, Vattenfalls VärnOmråden (VVO). Eftersom Vattenfall är markägare till större delen av Laxholmen ställde sig Vattenfall positiv till att finansiera en inventering av naturvärdena och till att utveckla naturstigen.

Under åren 2010 och 2011 har jag besökt den spännande platsen vid nio tillfällen. Besöken har skett under barmarkstid mellan 23 april och 12 oktober. Jag har även besökt Laxholmen vid ett tidigare tillfälle i juli 2009. De flesta besöken har varit tillsammans med min sambo Ginger Bromfalk. Vid ett av besöken deltog hembygdsföreningens ordförande Sten Berg.

Arterna visar vägen

För att kunna bedöma en plats naturvärde kan man inventera växt- och djurlivet. Ett traditionellt sätt har varit att göra långa listor över de växter som påträffas. Eftersom flertalet blomväxter har stora frön som är svårspredda fungerar de flesta växtarter dåligt för att bedöma naturvärde. Ett bättre sätt är att undersöka de arter som är mer lättspridda, och därför brukar finnas när miljön är den rätta. Särskilt svampar fungerar särskilt bra som sådana indikatorer för värdefull natur. Genom att specifikt leta efter dessa signalarter, varav många är rödlistade, kan man identifiera skogar och ängar med höga naturvärden. Rödlistade arter är sådana växt- och djurarter som idag är hotade i landet, bl a genom skogsbruk.

Kulturmarkernas mångfald

Ett besök sommartid på Laxholmen bjuder på en mångfald av blommor och rikligt med fjärilar. Av rödlistade växter trivs både låsbräken och

nordlåsbräken, två småvuxna ormbunkar vilka båda kräver ängsmarker med lång hävd. Vita blåklockor och det väldoftande nordmyskgräset är fler exempel på intressanta växter. Nordmyskgräs, mer känt som doftgräs eller luktgräs, används inomhus till flätor för att sprida väldoft. Besöket 6 juli 2010 bjöd på så många som 11 fjärilsarter. Den vanligaste arten var brun blåvinge, en normalt sett ovanlig fjäril, som höll till på blommande midsommarblomster. Ett senare besök 28 juli bjöd på två ytterligare fjärilsarter, bl a skönheten vitfläckig guldvinge. Under 2011 sågs även sorgmantel och vinbärsfuks, varför i dagsläget 15 dagfjärilsarter är noterade.

När jag senare besökte samma plats i augusti tycktes ängarna blomma av vackert gula och röda ängssvampar, särskilt vaxskivlingar och fingersvampar. Vaxskivlingar kännetecknas av glesa, något vaxartade skivor som kan vara mer eller mindre nerlöpande på foten. Av vaxskivlingar förekom de mindre allmänna arterna spets- och broskvaxskivling. När jag fortsatte leta fann jag även enstaka svarta jordtungor. Både vaxskivlingar, fingersvampar och jordtungor är signalarter som visar att platsen är speciell. Fyndet av en liten ovanlig röksvamp, föränderlig äggsvamp, visar att platsen är torr och varm. Det varma läget gynnar säkert arter som smultron, en av Linnés favoritväxter tack vare sin förmåga att lindra gikt, och mindre klubbgräshoppa. Gräshoppans läte påminner om när man drar upp en klocka. Båda arterna förekommer i strandkanten.

Här finns flera välbevarade äldre timringar. Det är ett nöje att studera de gamla stockarna med kvisthål, årsringar och olika färgskiftningar i gult, orange och brunt. Den uppmärksamme ska även finna att denna kulturskatt bjuder på ovanliga lavar, bl a ladlav, vilken genom sin gröna färg med svarta fruktkroppar liknar en regnskog med vulkaner.

Många ängssvampar är kräsna på sin livsmiljö och växer därför på platser med höga naturvärden, t ex vaxskivlingar, fingersvampar och jordtungor. Många vaxskivlingar och fingersvampar är vackert gula och röda.

Den gamla tallskogen

Bakom sommarcaféet ligger en märklig stenlabyrint. Här börjar den drygt en kilometer långa naturstig som bjuder den naturintresserade på många överraskningar. Genast möts man av en uråldrig tallskog med riktigt gamla och knotiga träd. Här finns flera döda träd som idag fungerar som boträd för knipor och andra fåglar. På en av tallarna kan man studera den krävande talltickan. Många träd bär spår av människan. På ett av dessa träd, den s.k. Lapptallen, möts man av inskriptionen 1758. På marken växer flera spännande svampar, bl a svart taggsvamp och goliatmusseron. Goliatmusseronen är mest känd för att kosta flera tusen kronor kilot genom att vara mycket eftertraktad i Japan.

En öppning i skogen

Efter några hundra meters vandring öppnar sig skogen och man kommer fram till en öppen plats, en sandig gammal älvstrand med runda stenar. Denna tillsynes sterila plats bjuder på flera ovanligheter. Bland stenarna växer rikligt med fjällnejlika, en rätt ovanlig rödviolettblommig nejlika som är vanligast till fjälls. Tittar man noga bland stenarna kan man även finna sandrottryffel, en märklig svamp som mest påminner om en gammal röksvamp.

Vid inventering av skyddsvärda miljöer tas belägg av särskilt svåridentifierbara arter, t ex många svampar. Varje belägg får då ett

löpande nummer. På bilden syns bl a föränderlig äggsvamp (10125), sandrottryffel (10126,10127), lateritticka (10124), gräddporing (10120), fläckporing, vaddporing (10119) och gulporing(10121).

Den örtrika granskogen

Efter att ha lämnat stranden kommer man strax in i en äldre granskog rik på gamla aspar. På marken ligger en hel del omkullfallna träd, lågor. Mängden kranshakmossa berättar att platsen är mycket gynnsam med god tillgång på näringsämnen och vatten. Under en gammal gran växer den ovanliga röda trolldruvan, en liten buske med mycket giftiga röda bär. I närheten växer även gultoppig fingersvamp och gyllenspindelskivling. Fyndet av den vackert gyllengula spindelskivlingen är det första i landskapet Norrbotten. Av vanliga växter förekommer rikligt med Linnés favoritväxt linnea. I denna trollskog finns goda förutsättningar att göra flera spännande fynd.

Spår av timmerflottning

Vi är nu framme vid en gammal flottningsarm, som bär minne från den tid när den då outbyggda älven var en viktig transportled för timmer. Eftersom det är lång tid sedan den använts håller naturen på att återta denna kulturlämning. Märkligt nog växer här många sällsynta svampar och lavar som annars förekommer på lågor i tallurskogar. Fläck-, vadd-, gul- och gräddporing och lateritticka är de poetiska namnen på några av dessa sällsyntheter. Under en nyligen omkullfallen tall växer även taigataggsvamp. Svampen är bomullslätt och var till för tio år sedan inte känd från landet.

Den gamla älvfåran och sluttningen

Lämnar man stigen och går ut i den gamla älvfåran kan man göra flera intressanta svampfynd. Under 2011 hittades här både alsopp och vit aspticka. Alsoppen är tidigare aldrig påträffad i länet medan vit aspticka är en stor raritet.

Vill man sedan fortsätta mot sluttningen nordväst om Laxholmen kommer man att mötas av märkligt bäverland med mängder av omkullfallna träd och stora dammar. Här växer den vackra skuggviolen i mängd. Den sällsynta växten är tidigare bara påträffad vid ett enda tillfälle i Edefors socken. Intressant nog förekommer även två av de arter som Carl von Linné beskriver i sin lappländska resa 1732. Det är doftticka och den vackra harkrank han tecknat utanför Umeå. Om dofttickan skriver han att den "fordom bruktes av ungkarlar till att framkalla kärlek hos pigorna och förvärva deras ynnest". Den väldoftande svampen växer sällsynt på gamla sälgar. Efter den här lite jobbiga avstickaren från stigen är det skönt att vända tillbaka där vi startade vår vandring.

En längtans plats

Jag hoppas få besöka Laxholmen vid många fler tillfällen, bl a för att kunna få en bättre bild av alla de ovanliga svampar som finns här. Även chansen att hitta något ovanligt i fågelväg måste vara stor på en sådan älvnära plats. Av spännande fåglar kan nämnas den härfågel som sågs i direkt anslutning till Laxholmen september 2001.

Under min inventering har jag funnit så många som 29 rödlistade arter och ett drygt 20-tal signalarter. Fynden är betydligt fler än vad jag vågat hoppas på och visar med all tydlighet, att denna kulturpärla även hyser naturvärden av allra högsta rang. Det är mycket ovanligt att kunna påträffa så höga kultur- och naturvärden på en och samma plats, vilket gör Laxholmen till en unik plats som bör få ett långsiktigt skydd. Laxholmen har visat sig vara en plats dit man ständigt längtar tillbaka, en plats där många spännande och sällsynta arter ännu är oupptäckta, en längtans plats.

Glädjande nog har Vattenfall bestämt sig för att bilda ett värnområde av denna unika plats med beräknad invigning sommaren 2013.

Den som känner till mer om naturvärdena på Laxholmen ombeds vänligen kontakta författaren.

Tack till Vattenfall som gjort det möjligt att genomföra denna inventering. Tack också till Sonja Kuoljok och Mikael Jeppsson som mikroskopierat svampar och till min sambo Ginger Bromfalk som hjälpt till att inventera.

Rödlistade växter på Laxholmen

Kärlväxter

Röd trolldruva *Actaea erythrocarpa* NT– Nära hotad

Växer i den örtrika granskogen.

Nordlåsbräken *Botrychium boreale* VU- Sårbar

Ett exemplar påträffades 2009 på ängsmarken mellan timringarna.

Låsbräken *B. lunaria* NT- Nära hotad

Ett 10-tal exemplar växte tillsammans med nordlåsbräken.

Älvstarr *Carex rhynchophylla* NT– Nära hotad

Växer blött nedanför sluttningen på fastlandssidan.

Skuggviol *Viola selkirkii* NT– Nära hotad

Växer rikligt på fastlandssidan. Fyndet är det andra i Edefors socken och det 13-e i landskapet Norrbotten.

Svampar

Vaddporing *Anomoporia kamtschatica* NT – Nära hotad

Påträffad på tallstockar vid flottningsarmen.

Fläckporing *Antrodia alborunnea* VU- Sårbar

Påträffad på tallstockar vid flottningsarmen.

Gräddporing *Cinereomyces lenis* VU- Sårbar

Påträffad på tallstockar vid flottningsarmen.

Gyllenspindelskivling *Cortinarius aureofulvus* VU- Sårbar

Påträffad på barmattan under äldre gran tillsammans med röd trolldruva. Första fyndet i landskapet Norrbotten.

Doftticka *Haploporus odoratus* VU- Sårbar
 Växer på äldre sälk på sluttningen på fastlandssidan.
 Blå taggsvamp *Hydnellum caeruleum* NT– Nära hotad
 Växer i tallskogen.
 Äggvaxskivling *Hygrophorus karstenii* NT– Nära hotad
 Växer i den örtrika granskogen.
 Narrvaxskivling *H. subviscifer* VU- Sårbar
 Växer i den örtrika granskogen.
 Gulporing *Junghuhnia luteoalba* NT – Nära hotad
 Påträffad på tallstock vid flottningsarmen.
 Tallriskä *Lactarius musteus* NT– Nära hotad
 Växer i tallskogen.
 Lateritticka *Oligoporus lateritius* VU- Sårbar
 Påträffad på tallstock vid flottningsarmen.
 Tallticka *Phellinus pini* NT– Nära hotad
 På gammal tall i tallskogen.
 Svartvit taggsvamp *Phellodon melaleucus* NT– Nära hotad
 Påträffad i tallskogen.
 Svart taggsvamp *P. niger* NT– Nära hotad
 Växer i den gamla tallskogen.
 Taigataggsvamp *P. secretus* EN- Starkt hotad
 Påträffad under omkullfallen tall.
 Vit aspticka *Polyporus pseudobetulinus* VU- Sårbar
 Växer på gamla videbuskar i kanten av gamla älvfåran.
 Gultoppig fingersvamp *Ramaria testaceoflava* NT– Nära hotad
 Växer i den örtrika granskogen.
 Skrovlig taggsvamp *Sarcodon scabrosus* NT– Nära hotad
 Påträffad i tallskogen.
 Mo-taggsvamp *S. squamosus* NT– Nära hotad
 Påträffad på flera platser i tallskogen.
 Sandrottryffel *Scleroderma septentrionale* NT– Nära hotad
 Växer på den gamla älvstranden.
 Lakritsmusseron *Tricholoma apium* VU- Sårbar
 Växer i tallskogen.
 Goliatmusseron *T. matsutake* VU- Sårbar
 Växer i den gamla tallskogen vid den s k Lapptallen.

Lavar

Dvärgbägarlav *Cladonia parasitica* NT- Nära hotad
 Påträffad på många tallstockar vid flottningsarmen och på en tallåga vid taigataggsvampen.
 Ladlav *Cyphelium tigillare* NT
 Påträffad på knuten av en omålad lada.

Så många som 29 rödlistade arter påträffades under inventeringen. De rödlistade arterna är indelade i hotkategorier i en ökande hotgrad enligt Nära hotad (NT), Sårbar (VU), Starkt hotad (EN) och Akut hotad (CR). Så många fynd visar med stor tydlighet att Laxholmen är en naturpärla av rang.

